

A NEMI ALAPÚ DISZKRIMINÁCIÓ ÉS A HONTALANSÁG KAPCSOLATA

UJVÁRI Blanka
PhD-hallgató (PPKE JÁK)

„Az egyenlőség alapkérdése nem az, hogy valaki ugyanolyan vagy különböző, mint más. Az egyenlőség alapkérdése nem a nemi alapon tett különbség, hanem a különbség, ami a nemből fakad.”¹

Az állampolgársághoz való jog alapvető jognak minősül, melyet az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 15. cikke is rögzít, miszerint minden személynek megvan a joga ahhoz, hogy valamely ország állampolgára legyen,² míg az államok kötelezettsége a jogi anomália, a hontalanság elkerülése. Az állampolgársághoz való jog komoly hatással van azon emberi jogok maradéktalan gyakorlása tekintetében, melyek az állampolgársághoz kötődnek, tulajdonképpen az állampolgárság a kulcs ahhoz, hogy megfelelő módon élvezhessük – vagy arra egyáltalán esélyünk legyen – az emberi jogainkat, azaz az állampolgárság nem más, mint az a jog, hogy jogaink lehessenek. Az állampolgárság birtoklása egy olyan jogosítvány, amely nélkül képtelenség a társadalomban és a mindennapi életben aktívan és teljes értékűen részt venni. Az állampolgárság hiánya komoly marginalizációhoz vezet, sérülékeny csoportok kialakulását, a sérülékeny helyzetűek számarányának növekedését eredményezi, valamint az állampolgárság hiányának állapotát, vagyis a hontalanságot generációkon keresztül örökíti.

Napjainkban a hontalan személyek száma növekedésének vitathatatlanul egyik legfőbb felelősei az állampolgárságot szabályozó nemzeti jogok nemi alapú diszkri-

¹ C. A. MACKINNON: Making Sex Equality Real. In: C. A. MACKINNON: Are Women Human? And Other International Dialogues. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2006. 71., 74. Hivatkozva: Alice EDWARDS: Displacement, Statelessness and Questions of Gender Equality and the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. April 2009, 27–28.

² General Assembly resolution 217 A, 10 December 1948.

minatív rendelkezései. Jelenleg a világon 25 országban van hatályban olyan állampolgársági jogszabály, melyek nemi alapon diszkriminatív rendelkezéseket tartalmaznak, ami e tanulmányban később kifejtésre kerül. A nőkkel szemben alkalmazott diszkrimináció az állampolgárság megszerzése, megtartása, megváltoztatása, illetve annak átadása tekintetében komoly következményeket hordoz magában, így a hontalanná válás kockázatát például az özvegyek vagy egy esetleges válás következtében; a gyermek-hontalanságot, amennyiben az adott nemzeti jogszabály nem biztosítja a férfiakéval egyenlő módon a nők számára az állampolgárságuk örökítését a gyermekükre; illetve magát a hontalanságot, mely többek között magába foglalja az oktatáshoz való jog gyakorlásának ellehetetlenítését, az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés korlátozását, így a nemzeti egészségbiztosításra való jogosultságból való kizárást, a szociális juttatásokhoz való hozzáférés hiányát, továbbá a mozgásszabadsághoz való jog korlátozottságát – beleértve a külföldre való utazást is –, valamint a korlátozott hozzáférést a munkaerőpiachoz.

A hontalanság mint az emberi jogok megsértésének egyik legszembetűnőbb, ugyanakkor méltatlanul elfeledett formája egy jogi anomália, amely megfelelő jogi intézkedésekkel, valamint tényleges cselekvéssel jelentős mértékben csökkenthető. A nemzetközi közösség rádöbbsent arra, hogy szükséges a hontalan személyek számára is védelmet biztosítani, a jogaikat összefoglaló minimumszabályokat megalkotni és az állampolgársággal nem rendelkező személyek számára egy önálló jogi státuszt biztosítani,³ melynek eredményeképpen született meg 1954-ben a Hontalan Személyek Jogállásáról szóló ENSZ Egyezmény. Az Egyezmény definiálja a hontalan személyeket megillető jogokat és természetesen a hontalan személy fogalmát, így az 1. cikk értelmében hontalan az a személy, akit egyetlen állam sem ismer el állampolgárának saját joga működése alapján, mely a *de iure* hontalanság definíciója egyben.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának becslése szerint (továbbiakban: UNHCR) több mint 10 millió⁴ hontalan személy él a világon. Az Európai Hontalanügyi Hálózat becslése szerint Európában több mint 600.000 fő⁵, az Európai Unióban pedig 400.000⁶ hontalan él. A hontalan személyek pontos számának megállapítása több szempontból is problémás. Tekintettel arra, hogy a hontalan személyeket többféle módon kategorizálhatjuk, így megkülönböztetünk *de iure* és *de facto* hontalan személyeket. Ahogy a *de iure* hontalan személy fogalma fentebb bemutatásra került, szükséges a *de facto* hontalan személyek státuszát is röviden bemutatni. A *de facto* hontalanok nem tartoznak a hontalansággal kapcsolatos nemzetközi egyezmények hatálya alá tekintettel arra, hogy e személyek rendelkeznek állampolgársággal, ugyanakkor az állampolgársághoz fűződő jogaikat mégsem tudják maradéktalanul gyakorolni azon diszkriminatív in-

³ Tamás MOLNÁR: Stateless Persons under International Law and EU Law: a Comparative Analysis Concerning their Legal Status, with Particular Attention to the Added Value of the EU Legal Order. *Acta Juridica Hungarica*, 2010/4. 57., 294.

⁴ Ending statelessness within 10 years, A special report, UNHCR. 21.

⁵ Still stateless, still suffering, Why Europe has to act now to end statelessness, European Network on Statelessness. 1.

⁶ European Network on Statelessness Submission to the European Commission Consultation on the future of Home Affairs policies: An open and safe Europe – what next? January 2014, 1.

tézkedések miatt, melyek az állami cselekvésből vagy nem tevésből erednek, illetve nem tudják, vagy legitim okok miatt nem kívánják az állampolgárságuk szerinti ország védelmét igénybe venni.⁷ Jelen tanulmányban a hontalan személyek kifejezése alatt a *de iure* hontalan személyeket szükséges érteni. A hontalan személyek számának pontos megállapításával kapcsolatos nehézségek tárgyalásánál fontos megemlíteni a személyi hatállyal kapcsolatos másik csoportosítást, ahol a kérdés, hogy azon személyek, akik nem rendelkeznek állampolgársággal és egyben nemzetközi védelmi igényük megalapozott és menekültstátusszal rendelkeznek,⁸ azaz a hontalan menekültek számát is hozzáadjuk-e a hontalan személyek számához, hiszen a migrációs aquis és a nemzetközi jog szerint a hontalan menekültek nem tartoznak a hontalansággal kapcsolatos egyezmények hatálya alá, e személyek védelmi státuszát és minimumjogait a nemzetközi védelemi státuszról szóló jogszabályok biztosítják. További problémát jelent a hontalan személyek számának megállapításakor természetesen az, hogy az adott személy rendelkezik-e hontalan státusszal vagy sem, azaz biztosítva vannak-e számára azon jogok összessége, melyeket nemzetközi jogi dokumentumok írnak elő, tehát, hogy az adott államban kialakításra került-e a hontalanság megállapítására irányuló eljárás: amennyiben igen, úgy az eljáró hatóság az eljárás lefolytatását követően (ha az eljárás a státusz megadásával zárul) nyilvántartásba veszi a hontalan személyt, így az adott állam látószögébe kerül a státusszal rendelkező hontalan személy. Mindebből látható, hogy azon országok, amelyek nem létesítettek a hontalanság megállapítására irányuló eljárást, úgy a hontalan személyekről, így természetesen e személyek számáról sem rendelkeznek releváns információval.

A hontalanság okai közé sorolható a nemi diszkrimináció, a hontalanság öröklése, a születések regisztrációjának hiánya, az államutódlás, dekolonizáció, az állampolgárságtól való önkényes megfosztás és az állampolgárság megadásának megtagadása, az állampolgárság elvesztése és az állampolgárság visszavonása, valamint az állampolgársági jogszabályban található joghézagok. A nemi diszkrimináció közvetlen következményeként számon tartott jelenség a gyermekhontalanság, mely esetben, ha a gyermek élete későbbi szakaszában sem kap állampolgárságot, úgy a hontalanságot tovább örökíti az ő gyermeke számára, így a hontalan személyek száma fokozatosan növekszik különösen azon országokban a világ minden régiójában, ahol a nők nem örökíthetik állampolgárságukat gyermekük számára a férfiakkal egyenlő módon. Jelenleg nincs olyan ENSZ vagy egyéb nemzetközi szervezet által készített statisztika, amely a hontalanok számát a hontalanság okai szerint jegyezné a fentebb részletezett problémák miatt.

⁷ H. MASSEY: UNHCR and De Facto statelessness. *Legal and Protection Policy Research Series*, 2010. 61.

⁸ Az Európai Unióban a migrációs aquis – egész pontosan a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról szóló 2011/95/EU irányelv – a nemzetközi védelmi státuszt tovább diverzifikálja, így nem csupán a menekültstátuszt biztosítja, hanem az arra rászoruló esetében a kiegészítő védelmi státuszt, azaz oltalmazotti státuszt is.

Az állam mint jogi személy alkotóelemei a terület, a lakosság, valamint a kormányzati hatalom. Az állam területén élő lakosság nem kizárólagosan az adott állam állampolgárait foglalja magába, hanem az állam lakossága közé sorolandók az országban jogszerűen tartózkodó külföldi állampolgárok, nemzetközi védelemben részesítettek, kiegészítő védelemben részesítettek, illetve a hontalan személyek is. Az állam és az egyén közötti jogi kapcsolat az állampolgárság, amely révén az állam az adott személy feletti igazságszolgáltatással kapcsolatos hatáskörét az állampolgársága miatt tekinti sajátjának, így mindkét fél számára e kapcsolat jogokat és kötelezettségeket keletkeztet, melyek a *ius sanguinis* és a *ius soli* princípium alapján vezethetők le. Azokban az államokban, melyek állampolgársági jogukat a *ius sanguinis* elve alapján szabályozzák, az állampolgárság megszerzése leszármazás alapján *ex lege* történik, így a gyermek a születéskor a születési helyének országára tekintet nélkül megszerzi szülei állampolgárságát. A *ius soli* elv szerint az állam területén történő születés ténye adja az állam és az egyén közötti jogi kapcsolat alapját, így a *ius soli* elvet követő országok területén született gyermek a szülei állampolgárságától eltérő állampolgárságot fog szerezni – ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy ez a szabályozás nem zárja ki a kettős (illetve többes) állampolgárság létrejöttének eseteit.

Amennyiben az állampolgárságra vonatkozó szabályozások a nemzeti jogokban diszkriminatív jellegűek és e nemzeti jogok nem tartalmazzak garanciákat a hontalanság elkerülését illetően, úgy az komoly befolyással bír a gyermekhontalanság kialakulására is, illetve annak kockázatát előidéz. A társadalom peremére kerülés és a marginalizáció reális veszély a hontalan személyek kapcsán tekintettel arra, hogy a hontalanok állampolgárság nélkül képtelenek aktívan részt venni a társadalom mindennapjaiban, képtelenek alapvető jogukat érvényre juttatni. A diszkriminatív nemzeti állampolgársági jogszabályok, melyek nemi alapon tesznek különbséget egy összehasonlítható helyzetben lévő más személlyel kapcsolatban kizárólag annak neme miatt, további marginalizációhoz vezet, illetve a korábban már függő helyzetet tovább gőrgöztetik és örökítik generációról generációra. A nemi alapon diszkriminatív rendelkezések felszámolása, így azon országok állampolgárságuk megszerzését taglító jogszabályainak módosítása, melyek diszkriminatív rendelkezéseket tartalmaznak az állampolgárság örökítése tekintetében, napjaink hontalanjai számát, illetve a hontalanság generációkon keresztül való örökítését ugrásszerűen csökkentenék. Szükséges továbbá azt a megállapítást is megtenni, hogy mindezen fentebb felsorolt pontok hatására a hontalanság komoly problémákat okozhat, így többek között a hontalanság örökítése és a hontalan személyek egyre nagyobb számú „keletkezése” belső menekültek minél nagyobb számban való megjelenését eredményezi, illetve migrációs hatást is kiválthat e jelenség, továbbá a hontalan személyek más országokban való nemzetközi védelmi státuszért folyamodásáért is, ezáltal a hontalan menekültek számának folyamatos növekedését okozhatja. A nemi alapú diszkriminatív intézkedések nemzeti jogokból történő eltávolításának fontosságára a UNHCR is felhívta a figyelmet, tekintet-

tel arra, hogy a 2014-ben elindított hontalanság felszámolását célzó kampányának 3. akciópontjaként szerepelteti e problémát.⁹

A nemi alapon történő diszkrimináció kapcsán szükséges megállapítani, hogy a hontalanság kockázatával akkor kell szembenéznie a diszkriminációt elszenvető személynek, illetve a hontalanság azokban az esetekben alakulhat ki, amikor a nők a nemzeti jog rendelkezései alapján nem örökíthetik állampolgárságukat a gyermeküknek és ezzel egy időben a gyermek apjának állampolgárságát sem kapja meg, mely a következő körülmények között történhet meg: amikor az apa maga is hontalan; az apa ismeretlen vagy a gyermek születésének idején nem élt házasságban a gyermek anyjával; amikor az apa állampolgárságának joga bizonyos esetekben nem teszi lehetővé, hogy a gyermeknek átadja állampolgárságát, így például amikor a gyermek külföldön születik; amikor az apa képtelen megtenni azokat a szükséges adminisztratív lépéseket, hogy állampolgárságát átadhassa gyermekének, így például, amikor az apa meghalt; és amikor az apa nem kívánja megtenni azokat az adminisztratív lépéseket, hogy gyermekének átadhassa az állampolgárságát, például ha elhagyta a családját. Ezen körülmények fennállásakor a gyermek hontalanná válhat, ugyanis bizonyos országok nemzeti joga szerint a gyermek édesanyja nem adhatja át állampolgárságát gyermekének és házasságkötéssel a hontalan férjének sem.

A UNHCR által jegyzett *Nők és lányok védelmével kapcsolatos kézikönyvben* írt megfogalmazás¹⁰ szerint a 'gender' nem más, mint azon társadalmi attribútumok összessége, melyek a férfiakhoz, illetve a nőkhez társítottak, beleértve a nők és férfiak, valamint a lányok és fiúk közötti kapcsolatot is. Ezen attribútumok társadalmilag jól felépítettek és a szocializációs folyamatokon keresztül tanultak, mely attribútumok kontextus és/vagy időspecifikusak, illetve változók. A gender, vagyis a társadalmi nemi szerep determinálja, hogy mi az, ami elvárható, megengedett és értékelt egy nő vagy egy férfi tekintetében egy adott kontextusban. A társadalmak legnagyobb részében különbségek és egyenlőtlenségek húzódnak a nők és férfiak között a felelősségvállalás, tevékenységek megosztása, az erőforrásokhoz való hozzáférés és az azok felett való rendelkezés, valamint a döntéshozatal terén. A gender a tágabb szociokulturális kontextus része.

1. Diszkrimináció

A diszkrimináció tilalmának lényege, hogy az azonos helyzetben lévő személyek vagy csoportok azonos, míg a különböző helyzetben lévő személyek vagy csoportok pedig különböző bánásmódban részesüljenek. Így tehát a hátrányos megkülönböztetés esete valósul meg akkor, amikor egy azonos helyzetben lévő személyt vagy csoportot megkülönböztetve kezelnek, illetve, ha különböző helyzetben lévő személyeket vagy cso-

⁹ Global Action Plan to End Statelessness: 2014–2024, Action 3. <http://www.unhcr.org/statelesscampaign2014/Global-Action-Plan-eng.pdf>

¹⁰ *UNHCR Handbook for the Protection of Women and Girls*. January 2008. 382–383. <http://www.unhcr.org/protection/women/47cfa9fe2/unhcr-handbook-protection-women-girls-first-edition-complete-publication.html>

portot azonosan kezelnek. A diszkrimináció esetében fontos azt a megállapítást tenni, hogy a különbségtétel az elérni kívánt cél tekintetében észszerűen nem igazolható és nem is indokolható. A hátrányos megkülönböztetés tekintetében továbbá szükséges említést tenni a védett tulajdonságokról, melyek alapján, ha megvalósul a hátrányos különbségtétel egy intézkedés tekintetében, úgy az diszkriminációnak minősül, így a megkülönböztetés eredményeként a megkülönböztetést elszenvedő személyek nem képesek emberi jogukat maradéktalanul élvezni és azokat teljes szabadsággal gyakorolni. A diszkrimináció témájának taglalása kapcsán védett tulajdonságnak számít és azok közé sorolható az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának¹¹ 2. cikke szerint különösen a faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy bármely más vélemény, nemzeti vagy társadalmi eredet, a vagyon és a születés. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya¹² lényegében megismétli az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 2. cikke szerint meghatározott hátrányos megkülönböztetés tilalmát, illetve a védett tulajdonságokat. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya abból a szempontból rendelkezik nagyobb relevanciával e tanulmány témájának szempontjából, hogy annak 3. cikke specifikus rendelkezést rögzít a férfiak és nők közötti egyenjogúság megteremtése és annak érvényre juttatása tekintetében.

A közvetlen diszkrimináció a hátrányos megkülönböztetés leginkább szembetűnő tényállása, mely tényállás három elem együttes megvalósulásával jön létre: a kedvezőtlen bánásmód, a hasonló helyzetben lévő másik személy vagy csoport, valamint a védett tulajdonság, amely miatt elszenvedí az adott személy a hátrányt eredményező kedvezőtlen bánásmódot.¹³ Az összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport meglétére és annak helyes megjelölésére az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) is felhívta a figyelmet a *Moustaquim v. Belgium* ügyben,¹⁴ miszerint a marokkói állampolgár arra alapozta érvelését, hogy állampolgársága miatt szenvedett el hátrányos megkülönböztetést, hiszen belga állampolgárokat bűncselekmények elkövetése miatt nem utasít ki Belgium a területéről. Ugyanakkor az EJEB nem fogadta el ezen érvelést, tekintettel arra, hogy ebben az esetben a marokkói és belga állampolgár relációban nem megfelelő az összehasonlítási alap, hiszen egy állam a saját állampolgárait nem utasíthatja ki az Emberi Jogok Európai Egyezmény¹⁵ Negyedik Kiegészítő Jegyzőkönyvének 3. cikk (1) bekezdése értelmében.¹⁶ A diszkrimináció tényállása megvalósulásának megállapításához azt szükséges vizsgálni a védett tulajdonságok tekintetében, hogy az adott személy kizárólag azért szenvedett-e el hátrányos megkülönböztetést, mert védett tulajdonsággal rendelkezik, azaz, ha nem rendelkezne az

¹¹ General Assembly resolution 217 A, 10 December 1948.

¹² General Assembly resolution 2200A, 16 December 1966.

¹³ *Handbook on European non-discrimination law*. Luxembourg, European Union Agency for Fundamental Rights, Council of Europe, 2011. 23.

¹⁴ *Moustaquim v. Belgium*, no. 12313/86., 1991. február 18-i ítélet.

¹⁵ Emberi Jogok Európai Egyezménye, Strasbourg, 1950. november 4.

¹⁶ Negyedik Kiegészítő Jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez, az Egyezményben és az Első Kiegészítő Jegyzőkönyvben már benne foglaltakon felüli egyes jogok és szabadságok biztosításáról, Strasbourg, 1963. szeptember 16.

adott védett tulajdonsággal, akkor is kedvezőtlenebb elbánásban részesült volna, mint a vele hasonló helyzetben lévő más személyek.

A közvetlen diszkriminációra lehet példa a katari állampolgársági törvény, amely nem biztosítja a nők számára az állampolgárságuk örökítését a gyermekeikre, még kivételes esetekben sem.¹⁷ E példa ismertetésének segítségével világossá válhat, hogy katari állampolgárságot kizárólag az a gyermek szerezhethet, aki Katarban vagy annak területén kívül katari állampolgárságú apától származik; nemhogy az anya állampolgárságának kérdése nem merül fel e szakaszban vagy akár az egész törvényben, hanem a jogszabály meg sem említi az anyát a gyermek katari állampolgárságának megszerzésével kapcsolatban. Az egészen 2007-ig hatályban lévő marokkói állampolgársági törvény már kevésbé volt szigorú a nők állampolgárságuk örökítésének képességével kapcsolatban, a jogszabályok lehetővé tették ugyanis az állampolgárság megszerzését mind a *ius soli*, mind a *ius sanguinis* elvek alapján is, ugyanakkor a nőkkel szemben az állampolgárság örökítésére vonatkozóan különböző feltételeket követelt meg. A 2007-ig hatályban lévő marokkói jogszabályok szerint az a gyermek lehetett marokkói állampolgár, akinek édesapja marokkói, illetve az a gyermek, akinek édesanyja marokkói állampolgár és édesapja pedig ismeretlen, vagy aki Marokkóban született, édesanyja marokkói állampolgár és édesapja hontalan, illetve az a gyermek, aki Marokkóban született és a szülei ismeretlenek.¹⁸

A közvetett hátrányos megkülönböztetés a diszkrimináció másik alapesete. A diszkrimináció e formájának felismerése és azonosítása már nehezebb lehet. A közvetett diszkrimináció egy olyan tényállás, melynek megvalósulása szintén a közvetlen diszkriminációval azonosan három elem együttes meglétének a feltétele. A közvetett hátrányos megkülönböztetés elemei a következők: egy látszólag semleges intézkedés vagy gyakorlat; egy védett tulajdonsággal rendelkező személy vagy csoport a látszólag semleges intézkedés következtében aránytalan mértékű negatív hatással vagy következményekkel kényszerül szembenézni; illetve a már a közvetlen diszkrimináció tárgyalásakor megismert összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport. Mindezek alapján a közvetett hátrányos megkülönböztetés tulajdonképpen egy olyan intézkedés megvalósulása, amely látszólag minden személyt és minden csoportot egyenlően kezel, habár az intézkedés hatását tekintve a védett tulajdonsággal rendelkező adott személy vagy csoport más személlyel vagy csoporttal összehasonlítva aránytalanul kedvezőtlenebbül érint. Közvetett hátrányos megkülönböztetés valósul meg akkor, amikor különböző helyzetben lévő személyek vagy csoportok azonos módú bánásmódban részesülnek, így a különbséget, mely alapvetően valamely védett tulajdonsággal való rendelkezésből fakad, nem veszik figyelembe – szándékosan vagy szándék nélkül. A közvetlen, valamint a közvetett hátrányos megkülönböztetés tipikus eseteként hozható példaként a rohingyák helyzete Mianmarban, akiket a kormány bangladesi illegális bevándorlóknak tekint, habár e muszlim népcsoport generációk óta főként Rakhine tartományában él a buddhista vallású ország, Mianmar területén. A rohingyák a köz-

¹⁷ Law No. 38 of 2005 on the acquisition of Qatari nationality 38 / 2005, 1. cikk (4) bekezdés; <http://www.refworld.org/country,,,QAT,,542975124,0.html>

¹⁸ Removing Gender Discrimination from Nationality Laws, Good Practices Paper, UNHCR, 3–4.

vetlen diszkrimináció áldozatául estek, amikor állampolgárságuktól etnikai alapon megfosztották őket az 1982-es állampolgársági törvényben foglaltak alapján,¹⁹ melynek következtében akadályozva vannak a szabad mozgás jogának gyakorlásában, a házasságkötéshez való jogban, valamint megannyi egyéb alapvető jog gyakorlásában. Mindezen események hatására a rohingyák elhagyni kényszerültek Mianmar területét, amit további hátrányos megkülönböztetések sorozata követett, hiszen a migrációs kontextusban élő hontalan személyek munkavállaláshoz, egészségügyi ellátáshoz való joga további korlátozás alá esik, mert nem számítanak a fogadó ország állampolgárának. A közvetett hátrányos megkülönböztetés tényállása például abban az esetben valósul meg e személyi kör esetében, amikor a munkavállalás vagy az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés alapfeltétele a személyazonosító okiratok bemutatása – habár egy hontalan személy nem tudja igazolni magát személyazonosító okiratok hiányában –, így nem azon az alapon történik a hátrányos megkülönböztetés, hogy az adott munkavállaló vagy egészségügyi ellátást igénybe vevő személy hontalan, hanem tulajdonképpen a követelményeknek képtelen megfelelni a védett tulajdonsága miatt, így egy látszólag legitim intézkedés közvetett hátrányos megkülönböztetéssé válik.

A Nőkkel Szembeni Megkülönböztetés Minden Formájának Felszámolásáról (továbbiakban: CEDAW) szóló 1979-es ENSZ Egyezmény²⁰ szerint

„a nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés (diszkrimináció) a nemi hovatartozás miatti minden olyan megkülönböztetést, kizárást vagy korlátozást [jelent], amelynek az a hatása vagy célja, hogy csorbítsa vagy megsemmisítse a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális, polgári vagy bármely más területen fennálló emberi jogoknak és alapvető szabadságjogoknak elismerését és megvalósítását a férfiak és a nők közötti egyenlőség alapján, az emberi jogok nők által való gyakorlatát, függetlenül családi állapotuktól.”²¹

A CEDAW specifikusságából adódóan az nem a szubsztanciális értelemben vett nők férfiakkal való egyenlőségének megteremtését tűzte ki célul, hanem arra összpontosít, hogy azon gyakorlatok, illetve szakpolitikák kerüljenek felszámolásra, melyeknek célja vagy hatása, hogy a nők emberi jogait csorbítsa, vagy azokat megsemmisítse, így az egyenlőség megteremtése érdekében a CEDAW megengedi a nők számára nyújtott vagy biztosított speciális vagy különböző bánásmódot.²² A 23 szakértőből álló Bizottság a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szerint szükséges figyelembe venni egyfelől a nők és férfiak közötti biológiai, másfelől a társadalmi-kulturális közegben létrejött különbségeket, nem elég kizárólag a férfiakkal való egyenlő bánásmódot biztosítani a nők számára, sőt, bizonyos körülmények fennállása esetén a nők férfiakkal való nem egyenlő bánásmóddal kapcsolatos pozitív eredmény-

¹⁹ Burma Citizenship Law, 15 October 1982, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b4f71b.html>

²⁰ General Assembly resolution 34/180, 18 December 1979.

²¹ 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről, 1. cikk.

²² EDWARDS i. m. 27.

re irányuló politikák kialakítása igényeltetik annak érdekében, hogy a nemek közötti hátrányos különbségtétel és különbségek felszámolásra kerülhessenek. A Bizottság továbbá rámutatott arra, hogy a nők bizonyos csoportjai több védett tulajdonság miatt is lehetnek nem igazolható hátrányos megkülönböztetés alanyai, így különösen a származás mint védett tulajdonság miatt, mely a hontalan nőket érinti negatívan, így a hontalan nők különösen marginalizált csoporttá válhatnak.²³

A hontalanság lényegében az állampolgársági jogszabályok összeütközésének problematikáját és az egyenlőség kérdéseit veti fel, különösen a nőket ért hátrányos megkülönböztetés tekintetében. Ugyanakkor fontos e gondolatnál megjegyezni, hogy nem minden nemi alapon diszkriminatív jellegű állampolgársági jogszabály fog automatikusan hontalansághoz vezetni, de azok mindenképpen hordozzák magukban a hontalanság kockázatát, mely ennek következményeképpen a nemi egyenlőség kérdésévé is válik. Mindebből az következik, hogy a hontalanság csökkenthető olyan intézkedések bevezetésével, melyek elősegítik, illetve kikényszerítik a nők férfakkal való jogi egyenlőségét az állampolgárság elnyerése és annak örökítése tekintetében.²⁴ E pontnál fontosnak tartom, hogy visszatérjek az állampolgárság megszerzése elveinek, a *ius sanguinis* és a *ius soli* elvének hontalanság szempontjából történő rövid elemzésére. Azon országok, amelyek kizárólag a *ius sanguinis* elvet (az állampolgárság leszármazás alapján történő megszerzése) érvényesítik állampolgársági jogszabályukban, növelhetik a hontalan személyek számát, melyre kiváló példaként szolgál a már fentebb említett katari állampolgársági szabályozás. Abban az esetben, hogyha a gyermek apja ismeretlen, meghalt, vagy hontalan, akkor az anya nem tudja állampolgárságát örökíteni a gyermeke számára, így hiába a gyermek anyja nem hontalan és rendelkezik a születés helye szerinti ország állampolgárságával, a gyermek mégis hontalan lesz. Ezen gondolatot tovább folytatva megállapítható, hogy a *ius sanguinis* elvet követő államok nem csupán növelik a hontalan személyek számát, hanem generációról generációra örökletessé is teszik a hontalanságot. A katari állampolgárságú anya gyermeke – amennyiben az apa hontalan, nem ismert vagy meghalt – így hontalan lesz, akinek a gyermeke így nem kapja meg anyja állampolgárságát, ezáltal a hontalan személyek száma csak tovább növekszik, mely különösen súlyos következményt jelent a hontalan fiú gyermek esetében, mert míg a hontalan lány gyermek esetében annak születendő gyermeke nem lesz hontalan akkor, ha az apa rendelkezik állampolgársággal, addig a hontalan fiú születendő gyermeke is hontalanná válik a diszkriminatív nemzeti állampolgársági jogszabály alkalmazása következtében.

A kizárólag *ius soli* elvét követő országok állampolgársági jogszabályaiban a nemi alapú diszkrimináció nem jelenik meg, hiszen a gyermek a születésének helye szerinti ország állampolgárságát szerzi meg a születés tényénél fogva, tehát ezen elv tulajdonképpen gendersemleges, illetve fontos szerepet játszik a gyermekhontalanság kiküszöbölésében; ugyanakkor az mégis a férfiak állampolgársága örökítésének kedvez, te-

²³ CEDAW General Recommendation No. 25: Temporary Special Measures, 2004, para 12.

²⁴ EDWARDS i. m. 53.

kintettel arra, hogy a nők tradicionálisan a férjük állampolgársága szerinti országban telepsznek le férjükkel közösen.²⁵

2. Jogszabályi keretrendszer

Az állampolgársági kérdések kapcsán a nők és férfiak közötti jogi egyenlőtlenség tereén először szükséges a férjzett nők állampolgárságának aspektusait ismertetni. Az I. világháborút megelőző és azt rövidesen követő időszakban a férjzett nők állampolgársága tekintetében az uralkodó elv patriarchális jellegű volt, miszerint a család minden tagja egységesen egy állampolgársággal rendelkezett, amely a férj állampolgárságával megegyező volt.²⁶ Ebben az esetben, ha különböző állampolgársággal rendelkezett az összeházasodni kívánó férfi és nő, akkor a nő elveszítette saját állampolgárságát és a házassággal automatikusan megszerezte férje állampolgárságát. Viszont, ha a férj elveszítette állampolgárságát, akkor a felesége is elveszítette állampolgárságát, valamint, ha a férj új állampolgárságot szerzett, illetve, ha válásra került sor, akkor a feleség elveszítette a férje által szerzett korábbi állampolgárságát. Amennyiben a válás következtében a feleség hontalanná vált, vagy özvegyként a származási helye szerinti országba visszatérő feleség – ha egyáltalán vissza tudott térni, tekintettel arra, hogy a visszatéréshez való jog is az állampolgársághoz fűződik – nem gyakorolhatta maradéktalanul az állampolgársághoz fűződő jogait a származási országában, tekintettel a megváltozott vagy már nem is létező állampolgárságára.

Mіндеzen súlyos problémák megoldásaként került elfogadásra az első olyan nemzetközi jogi dokumentum, amely felhívta az államokat arra, hogy szüntessék meg a patriarchális, azaz a függő állampolgárság elvét, miszerint a házasságkötés pillanatában a feleség a férj állampolgárságát megszerzi, és váláskor vagy megözvegyüléskor a férj állampolgárságát elveszíti. A nemzetközi jog fellépésének célja elsősorban az volt, hogy választ lehessen adni a válás és a megözvegyülés következtében hontalanná vált nők jogi helyzetének anomáliájára.²⁷ 1930-ban a Hágai Kodifikációs Konferencia eredményeként született meg az első olyan nemzetközi jogi dokumentum, még a Népszövetség égisze alatt, amely azt a célt szolgálta, hogy minden ember számára állampolgárságot biztosítson. Az állampolgársági törvények közötti konfliktus egyes kérdéseiről szóló Hágai Egyezmény 10. cikke szerint a házasság alatt a férj általi állampolgárság szerzése nem jelentheti egyben a feleség állampolgárságának megváltozását is, kivéve, ha abba a feleség beleegyezik – e megfogalmazás a nők és férfiak közötti állampolgársági kérdésekben lévő egyenlőtlenségek felszámolására tesz kísérletet, továbbá, az Egyezmény 8. cikkének a célja, hogy a feleség ne legyen hontalan. A 8. cikk szerint, amennyiben a feleség és a férj országa szerinti állampolgársági jogok alkalmazása összeütközik így, ha a feleség állampolgársága szerinti ország jogszabálya szerint a külföldivel való házasság esetén azt eredményezi, hogy a feleség elveszíti az állam-

²⁵ EDWARDS i. m. 59.

²⁶ International Law Association Committee on Feminism and International Law: *Final Report on Women's Equality and Nationality in International Law*. London, 2000. 16. <http://www.unhcr.org/3dc7ccc4.pdf>

²⁷ Uo. 25.

polgárságát, úgy annak kötelező következménye lesz, hogy automatikusan megszerzi férje állampolgárságát.

Az ENSZ Közgyűlése által 1957-ben elfogadott Férjezett Nők Állampolgárságáról szóló Egyezmény²⁸ 1. cikke szakított igazán a függő állampolgárság elvének alkalmazásával: az Egyezményben részes államok megegyeznek abban, hogy sem a saját állampolgáraiknak külföldi állampolgárral való házasságkötése vagy az ilyen házasság felbontása, sem a férj állampolgárságának a házasság tartama alatt történő megváltozása önmagában nem lehet kihatással a feleség állampolgárságára és a nők hontalanná válását igyekszik megelőzni. Az Egyezmény 2. cikke szerint, ha az Egyezményben részes országok bármely állampolgára valamely más állam állampolgárságát saját elhatározásából megszerzi, vagy pedig állampolgárságáról lemond, ez a tény nem akadályozhatja meg a szóban forgó állampolgár feleségét abban, hogy állampolgárságát megtartsa – e cikk a férfiak és a nők közötti egyenlőséget kívánja biztosítani az állampolgársági kérdésekben.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a hontalansági kérdések szempontjából releváns cikkeket tartalmaz, amelyek közül elsőként az Egyezményben szereplő jogok megkülönböztetés nélküli érvényre juttatásának és védelmének elvét szükséges kiemelni, ami az Egyezmény általános diszkrimináció elleni klauzulájaként is tekinthető. Az Egyezségokmány 2. cikke szerint az Egyezségokmányban részes valamennyi állam kötelezi magát arra, hogy tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. Az Egyezségokmány 26. cikke kimondja, hogy a törvény előtt minden személy egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van egyenlő törvényes védelemre. Erre tekintettel a törvényeknek minden megkülönböztetést tiltaniuk kell és minden személy számára egyenlő és hatékony védelmet kell biztosítani bármilyen megkülönböztetés ellen.

A nemzetközi közösség számára nyilvánvaló volt, hogy a nők jogait nem kizárólag az állampolgársági kérdésekben szükséges rendezni, hanem egy, a nők jogait kimerítő emberi jogi katalógust szükséges életre hívni, amely a nők számára biztosított jogok összességéről rendelkezik. E kívánalomnak megfelelően a CEDAW 9. cikke szól az állampolgársági kérdések diszkriminációmentes alkalmazásáról, így a részes államok kötelesek a nőknek a férfiakkal egyenlő jogokat biztosítani állampolgárságuk megszerzésére, megváltoztatására vagy megtartására, ennek körében kötelesek a nők számára biztosítani azt, hogy sem egy külföldivel kötött házasság, sem a férj állampolgárságának önkéntes megváltoztatása ne legyen kihatással önmagában a feleség állampolgárságára, valamint ne tegye a feleséget hontalanná, illetve a részes államok kötelesek a nők számára a férfiakéval egyenlő jogokat biztosítani a gyermekeik állampolgárságát illetően. Szükséges megtenni azt a megállapítást, hogy e cikk gyermekek állampolgárságára vonatkozó rendelkezése nem tesz különbséget a szülő és gyermek közötti biológiai kapcsolat, illetve az örökbefogadás tekintetében, valamint a házasságban és

²⁸ UN General Assembly, Convention on the Nationality of Married Women, 29 January 1957.

azon kívül született gyermekek esetében sem. A 9. cikk rendelkezéseivel összhangban az állampolgársági kérdésekben való egyenlőség megteremtése, illetve az egyenlőtlenség felszámolása érdekében szükséges említést tenni az Egyezmény további cikkeiről is. A 2. cikk szól a szakpolitikai kötelezettségekről és intézkedésekről, amelyeknek arra kell irányulnia, hogy megszüntesse a hátrányos megkülönböztetést a férfiak és a nők között. E cikk f) pontja különösen releváns az állampolgársági jogok hátrányos megkülönböztetést tartalmazó rendelkezéseinek megszüntetése szempontjából, így az Egyezmény szövege szerint a részes államok megtesznek minden megfelelő intézkedést, ideértve a jogszabály-alkotást is, abból a célból, hogy módosítsák vagy hatályon kívül helyezték azokat a hatályos törvényeket, rendeleteket, és megváltoztassák azokat a szokásokat és gyakorlatokat, amelyek a nőkkel szemben hátrányos megkülönböztetést jelentenek. A CEDAW 3. cikke biztosítja általánosan a férfiak és a nők közötti egyenlőséget. A cikk szerint az Egyezményben részes államok minden területen, különösen politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális területen, megtesznek minden szükséges intézkedést, ideértve a jogszabályalkotást is, hogy biztosítsák a nők számára – a férfiakkal való egyenlőség alapján – az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok gyakorlását. E cikk állampolgársági vonatkozása egyértelmű: az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok legszélesebb körű gyakorlása nem megvalósítható az állampolgárság birtoklása nélkül.

A nők és férfiak közötti egyenlőség megvalósítása tekintetében a hontalanság szempontjából kiemelkedő jelentőségű nemzetközi jogi dokumentumok megemlékse elengedhetetlen fontossággal bír. 1954-ben az ENSZ égisze alatt létrejött Hontalan Személyek Jogállásáról szóló Egyezmény 32. cikke rendelkezik a szerződő államok kötelezettségéről, miszerint amennyire csak lehetséges, a szerződő államok megkönnyítik a hontalan személyek beilleszkedését és honosítását, illetve különösen mindent elkövetnek azért, hogy az állampolgárság megszerzéséhez szükséges eljárást meggyorsítsák, illetve az eljárási illetékek és költségek mértékét lehetőleg csökkentésék. Az 1961-ben elfogadott Hontalanság Eseteinek Csökkentéséről szóló Egyezmény 5. cikke szerint, ha valamely szerződő állam joga szerint a személyi állapot bármely megváltozása – úgymint a házasságkötés, a házasság felbontása, törvényesítés, elismerés vagy örökbefogadás – magával vonja az állampolgárság elvesztését, ennek feltétele egy másik állampolgárság megléte vagy annak megszerzése. E két hontalanságról szóló ENSZ egyezmény és a CEDAW már korábban tárgyalt 9. cikke teremt kötelezettséget az egyezményekben részes államokra nézve annak tekintetében, hogy az állampolgársággal foglalkozó nemzeti jogszabályaikon olyan reformokat hajtsanak végre, azokat úgy módosítsák, hogy a nők és gyermekekkel szemben ne legyenek hátrányos megkülönböztetést eredményező jogszabályok hatályban, illetve azok ne eredményezzenek hontalanságot.²⁹

Habár a CEDAW állampolgársági kérdésekben is leszögezi a nők számára elérhető, a férfiakéval egyenlő jogokat a gyermekek állampolgárságát tekintve, jelenleg a

²⁹ General Assembly – Report on discrimination against women on nationality-related matters, including the impact on children A/HRC/23/23.

világon még továbbra is 25 olyan ország van,³⁰ amely nem biztosít egyenlő jogokat a férfiak és a nők számára az állampolgárság megszerzése és örökítése tekintetében, nevezetesen a Bahamák, Bahrain, Barbados, Brunei Szultánátus, Burundi, Egyesült Arab Emirátusok, Irán, Irak, Jordánia, Katar, Kiribati, Kuvait, Libanon, Libéria, Líbia, Malajzia, Mauritánia, Nepál, Omán, Szaúd-Arábia, Szomália, Szudán, Szváziföld, Szíria, és Togo. A nemek közötti egyenlőtlenség az állampolgársági jogi kérdésekben hontalansághoz vezethet, amely leggyakrabban akkor áll fenn, amikor a gyermek apjának állampolgárságát nem szerezheti meg, melynek öt különböző esete van, így: ha az apa hontalan, ha az apa ismeretlen vagy a gyermek születésekor nem él házasságban az édesanyával, ha az apa állampolgársága szerinti ország nemzeti joga nem engedi meg az apának, hogy állampolgárságát örökítse, például amikor a gyermek külföldön születik, ha az apa nem képes megtenni azokat az adminisztratív kötelezettségeket, melyek szükségesek annak érdekében, hogy állampolgárságát átadja a gyermekének, például ha az apa már nem él, illetve ha az apa nem kívánja megtenni azokat az adminisztratív lépéseket annak érdekében, hogy állampolgárságát átadja a gyermekének, például ha az apa elhagyta a családot. A fentebb említett 25 ország közül hét ország egyáltalán nem biztosít a férfiakkal egyenlő jogokat a nőknek az állampolgárság örökítésére – vagy csak nagyon kivételes esetekben, nagyon szigorú feltételek mellett – nevezetesen Katar, Kuvait, Libanon, Irán, Brunei Szultánátus, Szomália és Szváziföld. Az felsorolt 25 ország közül Mauritániában található az állampolgárság örökítésének szabályozása tekintetében a legkevésbé diszkriminatív jellegű megszorítás, így a mauritániai nők abban az esetben örökíthetik állampolgárságukat a gyermekükre, amennyiben az apa ismeretlen vagy hontalan, ugyanakkor azok a gyermekek, akik Mauritániában születtek és mauritániai anyától és külföldi apától származnak, vagy azon nők gyermekei, akik szintén Mauritániában születtek, megszerzik a mauritániai állampolgárságot. Az eddig nem részletezett 18 ország állampolgárság megszerzésével kapcsolatos jogszabályát tekintve kiolvashatók a diszkriminatív rendelkezések, melyek a nőket hozzájárulástól hátrányos helyzetbe, viszont ezen országok állampolgárságot szabályozó normái tartalmaznak bizonyos garanciákat a hontalanság elkerülése érdekében, így például azon szabályozás, miszerint a nők kivételes esetekben örökíthetik állampolgárságukat a gyermekükre, például ha az apa hontalan vagy ismeretlen. Erre az esetre kiváló példaként szolgál a szír és a bahreini állampolgárságot szabályozó jogszabály. A szír jogszabály szerint a nők kizárólag akkor örökíthetik gyermekükre a szír állampolgárságot, amennyiben a gyermek Szíriában születik és az apa nem létesít kapcsolatot a gyermekkel.³¹ Mindebből az következik, hogy azon nők gyermekei, akik nem Szíriában születtek és apjuk ismeretlen vagy meghalt, nem szerzik meg a szír állampolgárságot, és amennyiben a születés helye szerinti ország állampolgársági jogszabálya nem biztosít garanciát a hontalanság megelőzésére, különösen a gyermekhontalanság megelőzése tekintetében, úgy a gyermek hontalanná válik. Bahreinben a nők abban az esetben örökíthetik állampolgárságukat a gyermekre, ha a férj ismeretlen, hontalan, vagy nem

³⁰ *Background Note on Gender Equality, Nationality Laws and Statelessness*. UNHCR, 2018.

³¹ Legislative Decree 276 – Nationality Law [Syrian Arab Republic], Legislative Decree 276, 24 November 1969.

létesített kapcsolatot a gyermekkel,³² ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a bahreini jogszabály szerint, a szír szabályozástól eltérően, ebben az esetben a nők állampolgárságának örökítése nem függ a gyermek születésének helyétől.

Ennél a pontnál fontosnak tartom kitérni a már korábban említett „I Belong” kampány 3. akciópontja kapcsán elért eddigi eredményekre. A kampány elindítása óta két ország módosított az állampolgárság örökítését szabályozó jogszabályán és ezáltal Madagaszkáron³³ és Sierra Leonében³⁴ felszámolásra kerültek az e jogszabályokban szereplő diszkriminatív kitételek. Sierra Leonében a 2017-es állampolgársági reformot megelőzően a nők nem örökíthették gyermekükre az állampolgárságot, amennyiben a gyermek külföldön születik. Ugyanakkor a madagaszkári állampolgárságról szóló jogszabály még mindig nem teljesen mentes a diszkriminatív rendelkezésektől, hiszen a madagaszkári nők nem adhatják át állampolgárságukat a külföldi férjüknek – holott a madagaszkári férfiak esetében lehetőség van az állampolgárság átadására a feleség számára.

3. A nemi alapú diszkriminációt megvalósító állampolgársági jogszabályok hatása az emberi jogok gyakorlására

A nemi alapon diszkriminatív állampolgársági jogszabályok, amelyek megakadályozzák a nők számára az állampolgárságuk örökítését gyermekeikre vagy azt, hogy a hontalan férj megszerezze a feleség állampolgárságát, további diszkriminatív intézkedéseket hordoznak magukban az állampolgársággal nem rendelkező személyek esetében. Mindez pedig közvetlen hatással van az érintett család társadalomban elfoglalt szerepére és egyben helyére, valamint természetesen az adott családra is, mely következtében további hátrányok érik a már így is marginalizált csoportot. A továbbiakban példálózó jelleggel elemzem röviden azokat a jogokat, melyek korlátozása különösen a nőket érinti hátrányosan.

A hontalan személyek megélhetése különösen problematikus abból az okból fakadóan, hogy nem rendelkeznek állampolgársággal, valamint személyazonosító okirattal, így a munkaerőpiachoz való a hozzáférés jogszerűen szinte lehetetlen számukra, illetve többek között a saját vállalkozás indítása is kilátástalan a hontalan személyek számára tekintettel arra, hogy bankszámlát sem tudnak nyitni, illetve hitelt sem tudnak felvenni a személyazonosító okmányok hiánya miatt, mely állampolgárságuk hiányából adódik. Ugyanakkor a megélhetés valamelyest való biztosítása érdekében a hontalanok ki vannak téve az illegális foglalkoztatásnak és az azzal kapcsolatos visszaéléseknek, így különösen veszélyeztetni a nőket a szexuális, fizikai, pszichológiai és a verbális bántalmazás.³⁵

³² Bahraini Citizenship Act (last amended 1981) [Bahrain], 16 September 1963, Article 4 (a).

³³ Loi n°2016-038 modifiant et complétant certaines dispositions de l'Ordonnance n°60-064 du 22 juillet 1960 portant Code de la nationalité malagasy, Article 9.

³⁴ A Bill Entitled the Citizenship (Amendment) Act, 2017, Being an Act to amend the Citizenship Act, 1973, to take into consideration the amendment made to the Citizenship Act in 2006 providing for citizenship by birth to be granted through the mother, Section 5.

³⁵ Report on discrimination against women on nationality-related matters, including the impact on children, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/23/23. 12.

A hontalan nőket, illetve azon nőket, akik a diszkriminatív állampolgársági jogszabályok eredményeképpen nem tudják gyermeküknek átadni az állampolgárságot, különösen érinti a fegyveres konfliktus, természeti katasztrófa, vészhelyzet vagy áttelepítés idején a segítségnyújtás igénybevételére való jogosultság, így például az élelmiszerellátáshoz való hozzáférés vagy a menedékhez való hozzájutás tekintettel arra, hogy e körülmények fennállása idején megnövekszik azon családok száma, ahol a családfő a nő, hiszen például fegyveres konfliktus alatt a férfiakat katonai szolgálatra kötelezheti az adott állam, így ezáltal a családot ha csak ideiglenesen is, de elhagyni kényszerül. Ezen esetekben az arra rászoruló személyek közül az állampolgárok részesülnek előnyben, így az állampolgársággal nem rendelkezők gyakran néznek szembe nehézségekkel a diszkriminatív intézkedések miatt.³⁶ Fegyveres konfliktus és egyéb válság idején történő segítségnyújtáshoz való hozzáférés megtagadásában azok a nők érintettek leginkább, akik maguk is hontalanok, illetve azok a nők, akiknek a férje hontalan és a gyermekeikre nem tudta örökíteni az apa az állampolgárságát, vagy amikor az apa meghalt vagy ismeretlen.

A családi élethez való jog maradéktalan gyakorlásának megvalósulása korlátozás alá esik az állampolgársággal nem rendelkező nők esetében. Abban az esetben, amikor a családtagok nem rendelkeznek ugyanazzal az állampolgársággal, az anya, akinek állampolgársága nem megegyező a gyermekének állampolgárságával, jogi akadályokba ütközhet a gyermek felügyeleti jogával kapcsolatos jogviták esetében, különösen akkor, hogyha a házasság válással végződött, vagy a gyermek apja meghalt.³⁷

4. Következtetések

A nem diszkriminatív jellegű és hatású állampolgársági jogszabályok megléte és azok nem diszkriminatív gyakorlati megvalósulása kulcsfontosságú szerepet játszik a nők és férfiak emberi jogainak megteremtése és érvényre juttatásának egyenlőségében és ezáltal a hontalanság megelőzése, illetve csökkentése érdekében tett erőfeszítések tekintetében. Ahogy az a jogszabályi keretrendszer bemutatásakor világossá vált, az egyes nemzetközi emberi jogi egyezményekben részes államok nem alkalmazhatnak olyan, az egyezményekben leírt szabályoktól eltérő szabályozást, amely nem szolgálja az egyezmény célját, hanem azzal éppen ellentétes, így ezen egyezményekben részes országok által bevezetett intézkedések a nemzetközi emberi jog által kötvé vannak. A hontalanság esetei növekedésének legfőbb felelősei a diszkriminatív rendelkezéseket tartalmazó állampolgársági szabályok. Szükséges a hátrányos megkülönböztetést tartalmazó jogszabályok módosítása annak érdekében, hogy a hontalanság eseteinek számát csökkenteni lehessen és lehetővé váljon a nők számára állampolgárságuk örökítése és az azzal való rendelkezés a férfakkal egyenlő módon.

A nemi alapú diszkrimináció miatt keletkezett hontalanság esetei csökkentése érdekében szükséges az államok részéről csatlakozni a releváns emberi jogi dokumentumokhoz, különösen az 1954-es és 1961-es hontalansági egyezményekhez, valamint a

³⁶ Uo. 13.

³⁷ Uo. 12.

CEDAW egyezményhez, illetve vissza kell vonni a CEDAW 9. cikkére tett fenntartásokat, amellyel a fenntartást bejelentett államok kifejezték az adott cikkel kapcsolatos aggályukat és azt magukra nézve nem ismerték el hatályosnak, így a fenntartások visszavonásával a részes államokra nézve kötelező erejű az adott cikkben foglalt rendelkezés, ez esetben a nők állampolgársági kérdésekben a férfiakkal való egyenlő jogaik biztosítása.

E tanulmányban leírtak fényében látható, hogy a nemzeti állampolgársági jogszabályokban szereplő diszkriminatív rendelkezések felszámolásával, az állampolgárságot szabályozó jogszabályok módosításával hatalmas előrelépést lehetne elérni a hontalanság eseteinek csökkentése érdekében. A hátrányos megkülönböztetést tartalmazó nemzeti állampolgársági jogszabályok módosítása az államok kezében van, a nemi alapú diszkrimináció állampolgársági jogokban való beágyazódásának felszámolása kizárólag az állami akarat kérdése.